

UNIVERSITAT_{DE}
BARCELONA

Permanent construcció

Paula Vicente Puiggròs

Treball Final de Grau

Tutoritzat per Juancho Pacheco Puig

Universitat de Barcelona

Facultat de Belles Arts

Grau en Belles Arts

Àmbit d'Escultura

2019

Resum

Abstract

Permanent construcció parteix d'una sensació de malestar dins una gran metròpolis com és Barcelona i la conseqüent voluntat de voler marxar fora, d'anar al refugi. A partir d'aquí, explora què és el refugi i què es el que fa que es converteixi en aquest, plantejant-se si existeix el refugi ideal.

Paraules clau: malestar, productivitat, construir, refugi, temps

Permanent construcció starts from a feeling of discomfort in a big city such as Barcelona and the consequent desire of going outside, to go to the refuge. From here explores what is the refuge and what does it do to become this, wondering whether exists an ideal refuge.

Key words: discomfort, productivity, build, refuge, time

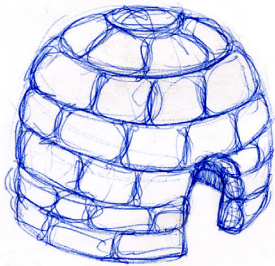
Gràcies als meus pares i a l'Arnau, per ser-hi sempre.
Gràcies a totes les persones que compartiu amb mi les vostres il·lusions,
de vosaltres ho aprenc tot.

Índex

11	Abans de començar
12	Abans d'arribar aquí. Context
22 . . .	Introducció
24 . . .	Marc Conceptual
25	Punt de Partida. El malestar
28	La muntanya com a Refugi
33	<i>T.A.Z</i>
34	<i>Bauen</i>
38	Sobre la productivitat.
41	Jugar, construir i el origen de les coses
46 . . .	Re-aprendre a construir
47	Maquetes i proves
52	Anar a la muntanya.
54	Estudi d'un refugi ideal
58	Refer maons
60	Aprendre a fer fang
72	Cuidar. Han crescut plantes!
74 . . .	Permanent construcció
86 . . .	Conclusió
88 . . .	Referències

Abans de començar

El primer que m'agradaria dir és que molt del que diré és la meva opinió, tan certa i tan falsa com qualsevol altre.

També m'agradaria deixar clar que jo sola no hagués pogut fer aquest projecte.

Abans d'arribar aquí. Context

Suposo que tot projecte fa l'arrel en una preocupació o interès, encara que al inici no sempre en siguem conscients.

Aquest projecte parteix de la sensació d'estar en mig d'un lloc, un món, en el que tot ja està decidit sense que ningú m'hagi preguntat res. On les coses "són així". Davant aquesta problemàtica sorgeix la necessitat de trobar un refugi, la voluntat –potser idealista– de trobar un lloc fora de tot control. Un món organitzat d'una altre manera o potser de cap, per precisament, tenir l'oportunitat de construir-lo de nou i així, habitar-lo.

Aquesta sensació persisteix des de fa temps i, de manera més o menys inconscient, he anat investigant àmbits que em preocupaven i que, de fet, encara ho fan.

Des-fent. Fotografia del procés. 2017

Un dels temes que sempre ha anat persistint és el temps. La sensació de pressa, el ritme frenètic de la ciutat. De baixar al carrer i veure milions de persones d'un lloc a un altre les 24 hores que ens han dit que té un dia. Sense parar, ni parar a pensar-ho. Un cicle infinit d'horaris, dates, agendes. Tot calculat i organitzat per poder fer tot el que hem de fer en un dia.

Notar com la productivitat s'ha infiltrat en la nostra quotidianitat, que la jornada laboral que no acaba després de les 8 hores diàries que dicta el sistema i el temps anomenat "lliure" queda reduït a una altre obligació moral: un "he de" perquè després "hauré de" i per tant "hauria de".

Entre milers d'estratègies per aturar els rellotges, una brutal sobreproducció d'imatges, cosmètics, operacions, una tecnologia cada vegada més ràpida... el temps se'ns escapa sense poder fer-hi res.

La tassa de casa. Gel. Dimensions variables. 2017

Mentre se'ns escapa el temps, seguim produint. Sembla que tot giri al voltant de l'economia, aconseguir cada vegada més monedes, bitllets, xifres en un codi bancari. Ens sobre-explorem per tenir una cosa que, ¿de veritat necessitem? Com més tenim, més volem, més anhelem. Sense arribar mai a l'objectiu final, a la meta. Quina meta?

A partir del que sembla un bucle sense sortida *10 cèntims* proposa una nova (literal) expansió del capital. A partir de l'acció d'aixafar 10 monedes d'1 cèntim amb un martell, busca trobar la seva màxima expansió en volum, posant en relació l'absurditat dels dos casos.

10 cèntims. 10 monedes d'1 cèntim. Dimensions variables. 2018

Que de tot això no se'n parli és un tema que sempre m'ha indignat, ens passem els primers anys de la nostra vida asseguts mentre algú ens parla d'uns temes que no hem escollit, que algú ha dictat per nosaltres.

Aquest projecte pretén fer una reflexió crítica del nostre sistema educatiu a partir del material escolar que es genera cada dia i que passa a ser inútil un cop superat l' "examen".

L'obra recupera apunts de classe de diversos orígens i èpoques (de 1985 a 2018). Seguint una metodologia similar a una fàbrica industrial de producció, aquests apunts són ficats dins un motlle a pressió i, utilitzant l'aigua com a vehicle, donen com a resultat 35 totxos de paper mullat.

Totxo . 35 totxos de paper (material escolar). 24 x 11x 9 cm cada un. 2018.
(A la dreta, diferents opcions de muntatge)

Qui dicta què és el que hem de fer? Algú amb “mes poder”?

Davant d’una societat de jerarquies, en la que sembla que constantment haguem d’estar pendants de tenir més que el del costat, un lloc de treball amb més poder, guanyar més diners, una posició social més elevada, se’ns presenta una escala abatuda.

Una escala que ha perdut la voluntat de pujar, que està cansada, que agafa una forma més orgànica mirant cap a un futur idealitzat en la que la seva utilització no fos necessària. Un objecte humanitzat que es queixa davant un món cada vegada més tecnificat i artificial que sembla que hagi oblidat la naturalitat.

Escala Abatuda. 2018. Tubs de ferro escalfats, deformats i soldats. 170 x 70 x 50 cm.

El Setembre passat vaig marxar a Bolonya 5 mesos. Una de les coses que més em va sorprendre va ser la sensació de que tothom es cuidava més. Potser perquè és una ciutat més petita i més diàfana, potser perquè és una ciutat de pas, on la majoria de les persones són estudiants que venen de fora i al acabar la carrera se'n tornen a anar.

Sigui pel motiu que sigui, em va donar la sensació de que allà havien trobat la manera de créixer una mica a la seva manera, amb més cura, més oberts a tot.

Studio delle crepe parteix de la recollida de terra de diferents punts de Barcelona i Itàlia. Aquesta terra, tota barrejada, queda reclosa dins de blocs de ciment que recorden a la idea de la ciutat. El projecte es planteja com un estudi del comportament revolucionari de les males herbes, que busquen les esquerdes¹ i els buits oblidats d'allò que les oprimeix per créixer cada una al seu ritme però totes juntes cap a l'exterior, i el posa en relació amb una possible energia latent de dins de la ciutat.

¹ "Enfront al cercle de dispositius de poder que ens envolta (pressió mercantil, cultura de l'oci, hiperregulació institucional, caducitat d'idees, precarietat de relacions...) tenim dues opcions: l'èxode o la infiltració; escapar o esquerdar" (Garcés, 2013, p 70).

Studio delle crepe. Terra i ciment. Dimensions variables. 2019. (A sota, detall)

Introducció

Sempre he viscut a la ciutat. La meva realitat sempre ha estat envoltada d'edificis, cotxes, persones (moltes), estímuls per tot arreu, la pressa típica d'una gran metròpolis com és Barcelona.

De tant en tant la ciutat d'alguna manera em col·lapsa. Veure que sempre he estat envoltada de persones (moltes) però que no les conec. Compartint cada dia vagons de metro, autobusos...tant físicament a prop i alhora tant lluny. Cadascú cap al seu camí, amb el seu propi objectiu on arribar.

Llavors em venen ganes de marxar fora de tot, arribar a aquell espai on tot es torna simple, fàcil. On no hi ha pressa i pots simplement passar l'estona amb la gent. Per mi aquest espai és la muntanya.

Parlant vaig descobrir que no era una sensació únicament meva sino compartida per moltes persones del meu entorn. Veure aquesta necessitat general em va fer pensar que la muntanya devia tenir alguna cosa d'especial. Potser el fet d'allunyar-se de tot control, entrar en una temporalitat diferent, feia que es convertís en el nostre refugi.

Tant de bo poder-lo viure sempre.

“Hay algo en la idea de Ciudad que no termino de comprender. Una sensación muy física de estar dentro de algo. Sales de casa y estás fuera, pero dentro.”

(Spínola, 2018, p. 72)

Marc teòric

Punt de partida. El malestar

Per necessitar un refugi cal una amenaça, voler fugir implica un malestar. Potser per entendre aquesta necessitat comentada de fuga caldria veure primer com hem arribat fins aquí.

Yu Fu Tuan (citat a Grupo D.G.D, 2011) explica que un cop les societats arriben a un nivell artificial i complex, les persones inicien a sentir-se atretes cap a la simplicitat d'un ambient rural o natural. De sobte ens atrau la idea d'anar a la muntanya a passar uns dies, a desconnectar. És un sentiment lligat a la creació de grans metròpolis on la vida política i burocràtica cada cop és més retorçada.

Però, ¿com hem arribat a aquest punt, que significa que la societat és complexa? Z. Bauman fa un anàlisi de la societat actual postmoderna, i utilitza la metàfora de la fluïdesa per explicar el constant moviment actual, el no tenir res fixe. No fa tant de temps el més normal era entrar a una feina i estar-s'hi de per vida, els sistemes de poder estaven controlats i eren visibles. Era una època regida pel model de les fàbriques fordistes, la burocràcia, el Panòptic, Gran Hermano, el Konzlager... un sistema de control sòlid i visible però, ¿i ara?

“Los pasajeros del barco del “capitalismo pesado” confiaban en que los selectos miembros de la tripulación autorizados a subir a la cubierta del capitán llevarían la nave a destino. Los pasajeros podían dedicar toda su atención a la tarea de aprender y seguir las reglas establecidas para ellos y escritas en letra grande en todos los corredores del barco. [...] En cambio, los pasajeros del avión “capitalismo liviano” descubren con horror que la cabina del piloto está vacía y que no hay manera de extraer de la misteriosa caja negra rotulada “piloto automático” ninguna información acerca del destino del avión, del lugar donde aterrizará, de la persona que elegirá el aeropuerto y de si existen reglas que los pasajeros puedan cumplir para contribuir a la seguridad del aterrizaje.” (2004, p.65)

La força del poder actual resideix en escapar-se, fugir, no ser detectable per no poder ser assenyalat, acusat. Aquesta invisibilització del poder provoca un desconcert general, i no hi ha una figura, ¿a qui queixar-se? És la roda burocràtica, la hiperregulatització d'idees, un no entendre general.

Paral·lelament, al no haver una figura que dicta que s'ha de fer, l'individu es troba que tot el pes de la responsabilitat de les decisions cau sobre seu, "lliure" per fer el que vulgui. Submergits en la autosuficiència més radical i la seva impotència més absoluta (Garcés, 2013). La realitat que vivim esta comporta de molt futurs possibles, tots bons i dolents alhora, millors i pitjors, i cadascú que nosaltres ha d'afrontar aquesta situació de manera individual.

Ara ets emprenedor/a, tens les mateixes oportunitats que tothom de triomfar i si no ho fas serà, evidentment, culpa teva. Els altres es converteixen en exemples, models a seguir, a escollir entre diverses estratègies, carregant cadascú la responsabilitat d'haver-ne escollit una o una altre. Vivint en una realitat a la vegada fixe i catastròfica, normal i excepcional, estàtica i vertiginosa, una realitat en crisi. (Garcés, 2013)

I ja no només en l'àmbit laboral, sinó en tots. La identitat de cadascú ha passat de ser una cosa pròpia a una tasca a fer. Així, comprem una marca o una altre de roba, escollim pentinats, aficions, ideologies, dietes... Ens imposem estar a la última, estar "en forma", pendants de tot. (Bauman, 2004)

Els problemes creats per la societat no han variat massa, però ara saber-los solucionar ha passat a ser una responsabilitat moral nostre: qui s'emmalalteix és que no menja bé, qui no passa una entrevista no s'ha estudiat les estratègies convenients, qui no troba feina no ha buscat prou...

Lliures d'haver escollit el camí que volíem. Però, ¿a quin valor queda reduïda l'elecció quan tot es pot escollir? Sentint la responsabilitat però mai la certesa d'haver encertat, d'haver-ho fet bé i haver arribat a l'objectiu. Constants aprenents, amb el dubte permanent de si l'altre opció hagués sigut millor.

El capitalisme, explica Tiqqun (citat a Fernández, 2011) és una tesis del ser. En aquest, el subjecte, centre de mesura de totes les coses, el “JO”, és un objecte d’un sol ús a mans d’un poder que ens convida a cobrir el malestar amb un cicle de consumisme.

La filosofia de Tiqqun parteix d’una inquietud davant el món, el que anomena “Bloom”. El “Bloom” és conseqüència de la nostra contemporaneïtat, és un malestar, una certa debilitat existencial causada per la sensació d’impotència i indiferència davant un món que no es deixa canviar. És verí i antídoto, una debilitat que fa de la sensació una força. Una força vulnerable.

El “Bloom” és el punt de partida, la condició necessària per un altre habitar. Però a partir d’aquí cal pensar com volem que sigui aquest altre habitar, ¿hi ha altres exemples fora de els grans metròpolis, altres maneres de fer?

Potser caldria investigar allò que ens atrau, allò que comentàvem al inici.

La Felicitat, 1934, Alexander Medvedkin. Via. Daniel Pitarch

La muntanya com a refugi

“La vida que los hombres elogian y consideran lograda no es sino una de las posibles. ¿Por qué exagerar su importancia en detrimento de otras?

Consciente, pues, de que mis conciudadanos no iban a ofrecerme un lugar en el juzgado ni curato o prebenda alguna, y de que, por tanto, a mí me tocaba velar por lo propio, resolví volcar mi atención de forma más exclusiva en los bosques, donde era más conocido. Y decidí entrar en seguida en acción sin esperar a amasar antes el capital acostumbrado, sino con los escasos medios con que ya contaba. Mi propósito de ir a Walden Pond no tenía nada que ver con si allí se podía vivir a coste exiguuo o elevado sino que obedecía más bien a mi deseo de solventar con el mínimo tropiezo algunos asuntos particulares; el verme privado de hacerlo por falta de un poco de sentido común, de ánimo emprendedor de talento comercial no parecía tan triste como tonto.” (Thoreau, 1854)

El bosc sempre ha tingut un paper molt important en relats molt diversos: com a espai on desenvolupar vides alternatives, ha servit de refugi a bandits i refugiats, com a espai de fugida o desconexió però també com a lloc misteriós, màgic, fins i tot tenebrós. Moltes pel·lícules han fet ús d'aquest simbolisme, dues en són clars exemples:

Into the wild (2007). Escrita i dirigida per Sean Penn. Basada en fets reals, explica la història Christopher McCandless, un jove que després de graduar-se dóna tots els seus estalvis (24.000\$), marxa de casa i abandona tots els luxes per anar a Alaska, sol, per buscar la llibertat lluny de la societat. Per arribar al seu destí va travessant diferents regions i compartint el seu viatge amb diversos personatges. (Figura 1) Prèviament a la pel·lícula Jon Krakauer n'escrigué el llibre: *Into the wild* (1995)

Captain Fantastic (2016). Escrita i dirigida per Matt Ross. Explica la història d'una família que viu dins el bosc. El pare, després de la mort de la mare, educa els seus 6 fills d'una manera totalment alternativa: no tenen televisió ni videojocs, fan exercici cada dia per la muntanya, no van a escola sinó que llegeixen i debaten en família, etc. Aquest model entra en confrontació amb el sistema normalitzat en el moment en que la família es veu forçada a anar a la ciutat, a causa del funeral de la mare. (Figura 2)

Figura 1

Figura 2

Les dues pel·lícules tracten la muntanya i la natura en general des d'una visió molt romàntica (i molt masculina) del qui s'ho mira des de fora però no hi viu. De fet, alguns dels habitants d'Alaska al rebre la notícia de que Cris McCandless havia mort ens van enfadar, al·legant que si s'hagués informat una mica més hauria pogut sobreviure perfectament, que havia estat una mort estúpida.

La Media també ajuda a promoure aquest romanticisme perillós, origen de la cada vegada més atractiva oferta popular del turisme rural i causa de incomputables accidents a la muntanya per negligència. Davant això Heidegger ja escrivia:

“Dejemos toda fraternalización condescendiente y todo falso interés por lo popular, aprendamos a tomar en serio aquella sencilla y dura existencia allí arriba. Sólo entonces volverá a decirnos algo.” (2011 p. 118)

Molts filòsofs i pensadors, així com també Heidegger, van decidir muntar-se una cabanya al bosc buscant una tranquil·litat i on espai on poder pensar. Thoreau se'n va anar a viure a la muntanya fugint d'una societat burgesa que l'oprimia, buscant aquella llibertat intrínseca, allò salvatge. Per després escriure: “mi vida ha sido el poema que habría escrito, pero no podía vivirlo y pronunciarlo” (Thoreau, 1854).

Figura 3

La cabanya ha tingut sempre alguna cosa de onírica, llegendària, tots els nens/es ho saben. Un refugi contra les adversitats del temps i del bosc, un projector potentíssim d'imatges. (Outeiro, 2011).

D'aquest àmbit, però d'es un punt de vista totalment diferent, molt més social, Adelita Hunsy-Bey desenvolupa *Story of the Heavens and Our Planet* (2008). Una obra de vídeo entre el surrealisme i el documental basada en la vida de dos camps de *treesitting*: un a Titnore i l'altre a Stanton Moore, UK. El vídeo mostra les converses dels activistes durant tres setmanes, tant entrevistes com també converses privades. (Figures 3 i 4).

Em va fer pensar en els tipus de situacions que es devien generar en una situació tan diferent a la habitual.

L'artista i pedagoga investiga al voltant de l'anarco-col·lectivisme, el teatre, la llei i els estudis urbans, enfocant la societat des d'un punt de vista crític i buscant alternatives. En són exemples *Postcards from the desert island* (2011), un *workshop* de 3 setmanes on alumnes d'entre 7 i 10 anys d'una escola autogestionada de França construeixen una civilització en una illa deserta; i *The day after* (2013), un projecte que a partir de la idea d'un col·lapse socio-polític investiga a base d'entrevistes la qüestió: com seria la fi del món?

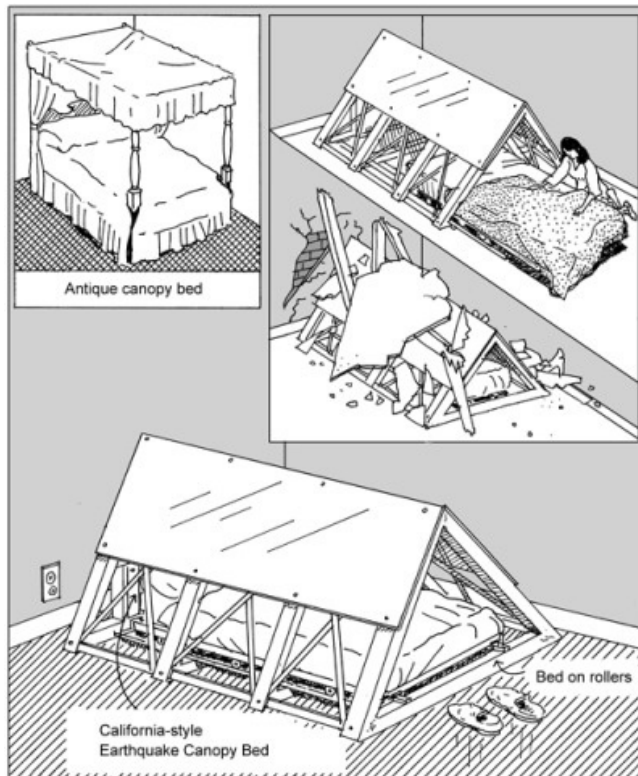

Figura 4

Aquest últim projecte posa en relació dos finals diferents: la fi del món i la fi del sistema. Curiosament tenim moltes més alternatives pensades i sembla que estiguem molt més preparats per la primera que per la segona. Hi ha moltíssimes referències de refugis (cabanes, búnquers, cases amagades, etc.) en un imaginari tant real com de ciència ficció, però costa imaginar un món sense aquest sistema que se'ns presenta com a indestructible i irreductible. Tal com comenta Fisher (citant a Elies i Mela, 2019):

“És més fàcil imaginar la fi del món que la fi del capitalisme”

M. Johnson, *Cocooning and Hiding at Home: Fear Furniture* (1992).

Suposo que parlar de sensacions és complicat i mai s'hauria de generalitzar, cadascú sent el que sent. Tanmateix, alguna cosa hi ha d'haver, més enllà de l'experiència estètica d'anar al camp o la muntanya, que fa aquests espais ens atreguin.

És només la simplicitat contraposada al ritme frenètic de la ciutat? O potser, d'alguna manera, ens crida la idea d'allunyar-nos d'aquest contracte que hem establert, d'aquestes normes no escrites de conducta per entrar a un espai en blanc. On tot és potencialment possible i se'ns obre un ventall de possibilitats per construir, des de festes fins a pobles autogestits, cabanes, camins... tot.

Hakim Bey parla d'aquests tipus d'espais al seu llibre *Utopías Piratas* (1995) anomenant-los T.A.Z (Temporary Autonomus Zone). No ja només a nivell físic, sinó també a nivell mental, de temps, d'imaginació. Un acte d'alliberació que es dissol abans que l'Estat pugui detectar-la, però que pot arribar a durar molt de temps si es manté invisible. Neix en els marges d'error, en les fissures i esquerdes d'un Estat que busca ser omnipotent i omnipresent. És curiós pensar que no hi ha cap trosset de terra per més petit que sigui que no pertanyi a ningú. Des de 1899 cada tros de pedra perduda en un racó, cada planta, fins i tot la Lluna i els planetes tenen nom.

És absurd, i en aquesta d'ambició de controlar tot el territori neix la possibilitat d'aquests espais. No és possible controlar-ho tot, els mapes són sistemes de representació que mai seran exactes, sistemes polítics abstractes de coordenades.

“Buscamos en él espacios -geográficos, sociales, culturales, imaginarios- con fuerza potencial para florecer como zonas autónomas -y buscamos tiempos en los que estos espacios se encuentren relativamente abiertos, bien por desinterés del estado en ellos, bien porque hayan pasado desapercibidos a los cartógrafos, o por la razón que sea.”

(Bey, 1995, p. 22)

Bauen

“Construir (bauen) en un alemán antiguo significa originariamente habitar. La antigua palabra bauen significa que el hombre es en la medida en que habita; la palabra bauen significa al mismo tiempo abrigar y cuidar; así, cultivar (construir) una tierra de labranza (einen Acker bauen), cultivar (construir) una viña. Este construir sólo cobija el crecimiento que, por si mismo, hace madurar sus Frutos. (Heidegger, 1951)

Paralelament a aquest moment d'investigació va apareixer un nou concepte, *Bauen*. Bauen és una paraula que en alemany antic significa Habitar, Construir, Abrigar i Cuidar. Així, segons Heidegger, habitem en la mesura que construïm.

Suposo que a partir d'aquí se'm va anar formant una imatge utòpica. Poder habitar per sempre “el” refugi, però no “al” refugi, entent la impossibilitat d'anar a viure a la muntanya i alhora no desacoplar-se de la societat.

Em va fer plantejar-me què és el que realment habitem, què i com construïm al nostre dia a dia? És una idea molt lligada a la nostra productivitat.

Davant aquesta productivitat massiva en la que estem sotmesos, que s'ha infiltrat en la nostra quotidianitat, fins i tot en la nostra construcció d'identitat (Bauman, 2004) l'obra de dos artistes em va cridar especialment la atenció.

Wolfgang Laib (1950 Metzingen, Alemanya) és un artista que treballa amb tant materials orgànics (pol·len, llet, cera o arròs) com també amb marbre, granit o llautó. D'entre les seves obres, les que em sorprenien més eren aquells quadrats enormes de pol·len al terra. No podia parar de pensar en quanta estona s'hi devia haver passat per recollir tot aquell pol·len.

“All the pollen I collect is in the close vicinity of the village where we live in Southern Germany, and the most beautiful is the Dandelion pollen. When you sit days and days in a Dandelion meadow it’s a incredible experience. And it’s something totally different than what our society thinks of what you should do or what you should achieve in an hour or in a day or in a week or in a month”. (Art21, 2014)

Laib, W. (2013) instal·lant *Pollen from Hazelnut* al MOMA, New York, NY

Minerva Cuevas és una artista que, des d'un punt irònic, crítica el paper de les grans corporacions i l'abús constant del règim capitalista, però també la possibilitat latent de la revolució implícita en lo quotidià.

Un dels seus projectes és *Mejor Vida Corp* (1998), una corporació sense ànim de lucre que crea, promou i distribueix productes i serveis de forma gratuïta: billets de metro, etiquetes de codis de barres per pagar aliments a preus més baixos, carnets d'estudiants per a descomptes, etc. (Figura 5).

“This little disturbance in the System. It's finding the gap in the burocràtic process”.
(Art21, 2016).

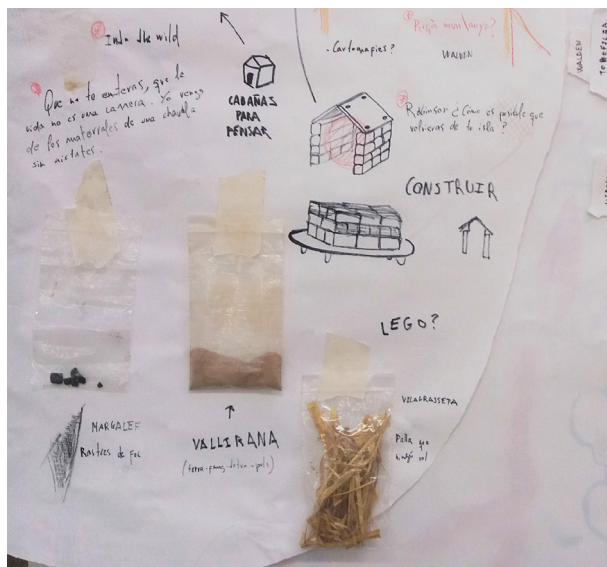
Tot i que els dos artistes no tenen res a veure formalment, els dos plantejaven la seva manera de transgredir el sistema. Dedicar la quotidianitat a una cosa no-útil dins la lògica productiva em sembla una bona manera de fer la revolució. Fer el que ens ve de gust, per interès personal o per diversió. O perquè sí, és igual.

Figura 5

Potser aquest refugi que tant estava buscant no es podia trobar en un espai físic, sinó en aquest habitar que es dóna al construir, al cap hi ha la fi “nunca habrá dinero suficiente que pague la cabaña ideal, donde se cumpla el ideal de cabaña” (Outeiro, 2011, p. 23). Em va fer pensar en una frase de Nietzsche que cita Marina Garcés:

“Hay un medio, con todo, de organizar las averiguaciones decisivas y tomar nota de ellas. Que el alma joven eche una mirada retrospectiva a su vida y se pregunte: ¿Qué has amado hasta ahora realmente, qué ha atraído a tu alma, qué la ha dominado y hecho, a la vez, feliz? Haz que desfile ante ti la serie de estos objetos venerados y tal vez mediante su naturaleza y el orden de su sucesión te revelaran la ley, la ley fundamental de tu ser.” (2013, p. 115)

Esbossos, proves

Sobre la productivitat

Com a membres d'una societat capitalista hem de produir. L'educació, el treball, fins i tot l'oci estan enfocats cap al binomi consumidor-productor, fins al punt d'infiltrar-se dins la nostra ètica moral. “No es pot” no fer res. Dins del marc suposadament lliure que se'ns dona podem fer el que vulguem, però hem de fer.

Com encaixa dins de l'art aquesta productivitat? Voler treballar en art és un desig bastant compartit, sobre aquest tema Sonia Fernández Pan indica que això no treu el fet de que, en el fons, el que volem és bàsicament treballar. Dins la visió d'un futur utòpic un dels punts protagonistes serà la felicitat, el nostre benestar, però això no encaixa amb un ritme frenètic de treball. Tanmateix en una societat al límit de col·lapsar “certes formes de treball no són vistes com un dret, sinó com un privilegi. I és a causa d'aquesta condició de privilegi que moltes vegades es fa impensable dir “no puc”” (2015, p. 68). O no? Què passaria si ens plantéssim i diguéssim que no arribem a entregar? (Alonso, 2018, p.220) i si decidíssim no fer res²?

Intentant sortir de la disciplina del treball organitzat pels altres podríem estar caient en el que Júlia Bryan-Wilson anomena “el nou precariat emergent” (citat a Elies i Mela, 2019, p. 14). Una vida dins la cultura del projecte i delimitada per una data d'entrega, un *deadline*, que ens empenya treballar al límit i on hem de superar constantment la por al full en blanc, a l'abisme de possibilitats que s'obre davant nostre a l'hora de començar una cosa de nou, la leucofobia (por al color blanc).

² Sobre aquest tema Cristina Schulz fa l'obra *Manifiesto del no hacer* (2017).

També és interessant la conversa de conversa Luz Broto, Marc Vives, José Begega i Caterina Almirall. *Andabas planeando romperte una pierna* (2015) sobre el *workshop No hacer*, de Luz Broto.

En resposta a aquesta por, Alberto Gil l'agafa com a protagonista del seu treball. A l'obra *147.710 [Black Sundays] Prueba de Leucofobia: 40h en blanco* (2018) l'artista es va dedicar a comptar el temps amb el compte dels cinc pals amb un llapis blanc sobre el paper blanc. Un “perdre el temps contant-lo o comptar el temps per perdre'l” (Elies i Mela, 2019, p.3).

L'artista Jon Mikel Euba explica a la conferència *Sobre producción, sobredosis, sobreproduciendo* que com a artistes som productors sotmesos a un procés de construcció continu. De fet, l'artista converteix la pròpia xerrada en material de producció, produint 60 idees en 60 minuts.

Cadascú ha de buscar estratègies per produir, i per superar la por: en la creació i en una mateixa. Una estratègia pot ser la sobreproducció, convertir la por, l'instint de fugida en impuls per fer per tenir un ventall ampli a l'hora d'escollir. Però una cosa imprescindible a l'hora de començar a treballar, indispensable, és gaudir el procés creatiu. Si no es gaudeix del que es fa no s'arriba enlloc, quan no es gaudeix es nota, es percep.

“Cuando uno es tomado por el miedo deviene improductivo. Para ello, hay dos puntos fundamentales a considerar: Primero, diseñar tecnologías que permitan administrar la producción con el menor nivel de sufrimiento y, por otro lado, segundo, la Obligación de incluir el disfrute en el proceso creativo productivo. Es responsabilidad de la persona artista definir, acotar una tecnología a su medida que le permita producir con un cierto placer.” (Euba, 2013)

Lua Corderch també parla d'això en el seu projecte *Shelter* (2016), que sorgeix de dos projectes previs: *Night in a Remote Cabin Lit by a Kerosene Lamp* (Figura 6) i *Screen Walls* (2015)

“Jo vaig començar a fer-los perquè m’ho passava molt bé. Hi ha una cosa immediata de que és un plaer, després de que ens passem la vida davant d’un ordinador, de sortir a caminar, buscar el lloc que més t’agradi i començar a moure coses. Hi ha una cosa del plaer que et produeix fer això”. (Corderch, 2016)

A l’art ja no li toca parlar del món sinó contribuir a fer-lo (Segade, 2018, p.245). I hauríem de pensar de quina manera el volem construir.

Sembla una idea estranya basar la productivitat en passar-s’ho bé, com si fos una cosa reservada pel “temps lliure”, aquell temps lliure d’obligacions. Però, al cap i a la fi, ¿no és aquest el primer impuls que ens mou? Aleshores, ¿no hauria de ser aquest primer impuls que ens mou, la base de la nostra productivitat?

Figura 6

Jugar, construir i l'origen de les coses

Estoy lejos del pan: he optado por quedarme sobre el suelo diáfano del aeropuerto internacional, he venido a postrarme ante la permanencia de su iluminación. El término antesala surgió aquí y aquí se quedará. Todo lo necesario está en este lugar, aquí es donde aprendimos el lenguaje de lo simultáneo, las acciones opuestas al horneado de pan: escoger alimentos envasados en plástico, abrirlos y comerlos mirando las pantallas. (Cebrián, 2006)

Hi ha d'haver alguna cosa en el propi construir, en el propi produir. Aquella curiositat infantil que ens empeny a tocar-ho tot, barrejar coses i veure què passa. Experimentar, provar, errar, passar-ho bé, jugar. Com quan ens permetíem explorar sense pensar en un què final. Com jugar a un sorral, barrejar la sorra amb aigua i “fer pastetes”. Ficar la sorra al cubell i de treure'n un castell. Nens i nenes experts en encofrats.

Creixem i ens arriben les obligacions, les dates límit, el produir suficient com per passar el “test”, els mínims marcats per l'empresa. Es desvaloritza el procés per anar directament a buscar el resultat. Però, quin seria l'objectiu final, la meta? Paradoxalment rarament arriba aquella sensació de satisfacció, el sentiment de realització. (Bauman, 2004)

En la societat de la producció s'ha de córrer, s'ha, evidentment, de produir. però sense parar gaire atenció al què, al com, al perquè. I sense parar de córrer. Cap a on? Es pot pensar, però sense deixar de fer. Es pot reivindicar, però dins l'horari marcat. Ens podem queixar, i ja està. I sense parar de córrer.

En la societat de la producció on està tot fet per tenir-ho el més aviat possible també hi ha espais amb altres temporalitats. Coses que curen i creixen i avancen al seu temps, sense que nosaltres hi puguem interferir. Nosaltres també en tenim d'altres, moments

que no estan marcats per un benefici final tangible, que el seu sentit recau en el propi temps, temps que es desvincula del rellotge. Però aquí s'ha de construir el més ràpid i eficientment possible.

De construir també en parla Mercedes Pimiento a *Blocks* (2014-2016). L'obra consisteix en una instal·lació desmuntable i portàtil formada per una estructura de fusta de 1m2 de base per 1m d'alçada, 40 blocs de construcció fet de poliuretà i una escala petita. El material dels blocs és lleuger i flexible, de manera que perden la seva funció original i es tornen manipulables. És una obra modular i oberta a la interacció del públic, convidant-lo a imaginar i crear diferents construccions possibles de manera espontània. Una contraposició a un món estandarditzat en el que el nostre cos, la nostra vida, s'han d'adaptar a estructures preestablertes. (Figura 7)

Poc a poc ens anem distanciant de l'origen de les coses. Anem al supermercat i veiem productes envasats en tones de plàstic, comprem el Km 0 i fem la bona obra del dia. Ens oblidem de tot el que hi ha darrere, tot el procés, que tota existència comporta una mort. Ho tenim tot tan mastegat que no cal que ens plantegem res més. Amb el temps perdem la curiositat, la voluntat de descobrir, ens oblidem de l'origen de les coses perquè no tenim necessitat de recordar-lo.

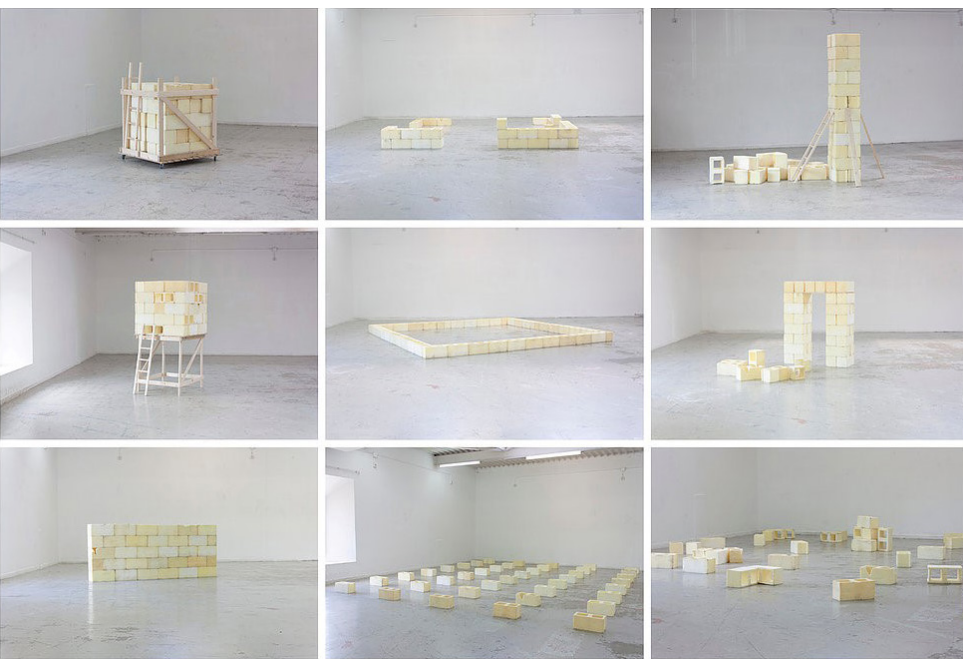

Figura 7

Com el pa. Abans el pa s'havia de fer a casa. Es sembrava el blat, es cuidava, es collia quan estava sec. Se'n separava el blat de la palla, es molia i se'n feia farina. Aquesta es barrejava amb aigua, s'amassava, es ficava al forn.

Ara ningú fa pa. Primer, senyalar el fet obvi de que en ciutat seria complicat tenir un camp de blat, però que es pot aconseguir fàcilment a l'esmentat supermercat. El problema, doncs, ha de ser un altre: el temps.

El que era abans una tasca laboriosa i pesada ha passat a ser actualment un privilegi, tal com indica Ariadna Guiteras amb el títol de la seva obra *Hacer pan como follar es un privilegio burgués* (2016). (Figura 8) Només pot fer-se el pa qui té el temps per poder-s'ho permetre, qui no ha de fer una jornada laboral de vuit, deu, dotze hores al dia per poder subsistir.

Fer pa és, també, un procés tàctil. Tocar els ingredients, treballar barreja d'ingredients en un inici inconnexos fins a aconseguir una massa decent. Passar de la pasta aquosa a allò mal·leable per aconseguir fer un bon pa. O un bon castell.

Però ara ja no tenim temps de fer pastetes.

Figura 8

Heidegger
EN

ar

= Habitar = Abrigar

De la
societat
Z. Bauman

el què?

REFUGI

Lia
Corderch
Shelter
2018

Idea idealista

Auènim

De tothom i
de ningú

espai

Indetectable/Mòbil

TAZ

Yakim Bey
Pirats, 1995

Alicia Kopf
Bauman

Muntanya/Bosc *

Cabanes Para pensar — Montserrat
Into the wild — Vallirana
Captain Fantastic — Vilacastell
Xo-Fu Tuan — Mangalef

Junts

Fora de
la ciutat

Tota té
propietari

Re-aprendre a construire

Maquetes i proves

Proves de diferents materials

Maons, primera prova. Terra de Vallirana

*Què passa dins
una muntanya?*
Fang, terra, plantes
i led

Anar a la muntanya

¿Robinson por qué volviste de tu isla?
De la isla de tus obras y tus sueños privados
La isla de ti mismo rica de tus actos
Sin leyes ni abdicación ni compromisos
Sin control de ojo intruso
Ni mano extraña que rompa los encantos
¿Robinson cómo es posible que volvieras de tu isla?³

Cada vegada és més difícil trobar un lloc allunyat de la intervenció humana; un lloc perdut, que ningú hagi trepitjat des de fa temps.

Però de vegades trobem espais on se'ns oblida mirar el rellotge, se'ns obliden les nostres obligacions. El temps es torna estrany, s'estira o s'escurça com si haguéssim perdut la capacitat de calcular-lo i on, de fet, és igual.

Perquè en aquests espais no hi ha pressa, l'objectu final no és mesurable en hores de treball o en diners, deu ser alguna altra cosa. Aquella sensació que després recordem amb certa nostàlgia, potser per la impossibilitat de viure'ls sempre en una ciutat on tothom està massa ocupat per trobar moments per reunir-nos, fer coses junts.

Cadascú té els seus espais, que no són ni estables ni fixes, i cada vegada creen situacions diferents. Jo els acostumo a trobar a la muntanya, allà un dia la J. em va explicar un conte⁴ que em va agradat molt.

³Huidobro, 2017, p. 80

⁴Contar cuentos es una de las formas de asimilación cultural o un proceso de socialización elemental en la historia de la humanidad.(Segade, 2018)

“La anècdota nos acerca a las cosas especialmente; las deja entrar en tu vida: hace algo presente penetrándolo en tu espacio” (Benjamin, citat a Segade, 2018, p. 244).

[Anar a la muntanya]

Estudi d'un refugi ideal

De la impossibilitat de trobar un refugi perfecte, el refugi ideal, en sorgeix una maqueta d'una cabana inacabada mòbil.

Una al·lusió a aquell espai idealitzat al que mai podrem arribar, el que no existeix sobre cap coordenada fixe ni estàtica sinó que es mou amb tot el nostre voltant fluid. El que només existeix en la nostra imaginació, i al qual només ens podem acostar amb la il·lusió de quan s'està fent.

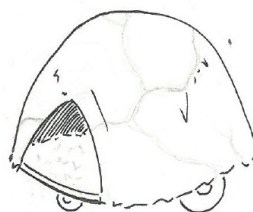
Una construcció inconclusa o que fixa la seva finalització a mig camí. Està “malament” no acabar? Així, la idea de refugi entra en confrontació amb aquell cert aire tràgic d'allò inacabat, mig fet mig abandonat. Una precarietat que no s'amaga, sino que s'exhibeix en la seva vulnerabilitat.

Un futur refugi utòpic que convida permanentment a acabar la seva construcció, a habitar-lo.

(A dalt i a la dreta, detall)

Procés de construcció

Refer maons

“La idea de que podamos cambiar el orden de las cosas es ridícula. Por fortuna, traficamos con el ridículo. Por eso somos artistas” (Chan, P. citat a Segade, 2018, p.244)

Arribat aquest punt és necessari plantejar-se com construir. Ens ha vingut donada una plantilla híperregularitzada on no cal que innovem ni improvisem, amb una clara manera de fer, de produir.

Però dins la lògica de la productivitat del sistema hi ha alguna cosa que falla: correm, ens estressem, prenem pastilles per poder dormir, per activar-nos... hi ha un malestar general. Potser és alguna cosa de l'estructura mateixa que fa que tot es descompensi. Com un maó en una construcció. Si el maó falla, l'edifici, mur, o el que sigui que s'ha construït també fallarà. Sembla que la base del nostre sistema de construcció sigui errònia, com si haguéssim estat construïnt amb maons equivocats. Potser la base de “fer” no hauria de ser la productivitat / objecte final.

Em proposo, així, refer maons, el mòdul més bàsic, per refer metafòricament la base del sistema de construcció i poder seguir fent d'una manera alternativa, oposada a la que s'ha establert:

- Amb una temporalitat diferent, molt més lenta, seguint tota l'evolució de principi a fi, sense delimitar-se per un *deadline*.
- Sense un objectiu funcional ni “productiu”
- Per passar-ho bé

Hem dit que és al fer que s'habita, però si el refugi no és un lloc físic, si no existeix la cabana ideal, com habitar-lo? Potser al cap i a la fi el refugi són aquestes històries, són moments que van apareixent.

Potser només cal generar l'excusa per trobar-los. Anar a la muntanya per recollir terra o recollir terra per poder anar a la muntanya. Compartir moments, espais alternatius fora de tot, convertir-los en la base de la construcció. Habitar-los, habitar-nos-hi. Refer el propi sistema constructiu, fer maons amb l'esperança idíl·lica d'algun dia poder construir una ciutat que no estigui basada en una productivitat econòmica.

Aprendre a fer fang

No tota la terra serveix per fang, ha de ser terra argilosa. Per distingir-la s'ha de mirar si al assecar-se fa esquerdes, o bé barrejar-la amb una mica d'aigua i veure'n la mal·leabilitat. Si se'n pot fer un "xurro" llarg i fi sense que es trenqui vol dir que anirà bé. Un cop distingida la terra, s'ha de seguir el següent procediment:

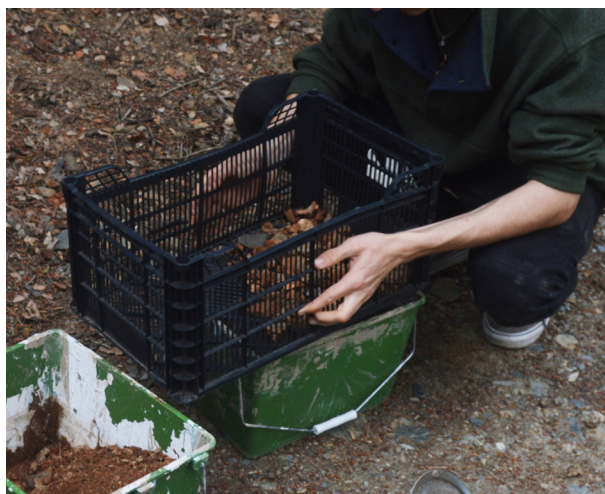
1. S'agafa la terra
2. Es cola per separar-la de les pedres
3. Es barreja amb una quantitat abundant d'aigua
4. Es deixa reposar, de manera que els sediments baixen i l'aigua queda a dalt, quedant les dues parts separades
5. Es decanta l'aigua
6. Els sediments resultants, encara amb massa aigua, es fiquen dins un drap que es penja, de manera que l'aigua es filtra i cau
7. Es deixa assecar així el temps necessari
8. Sobre el drap i s'agafa la terra, ara convertida en fang que es pot modelar

Pàgina actual, terra de Collserola. A la dreta, terra de Vilagrasseta

A l'esquerra i a la pàgina actual, terra d'El Pi de Sant Just.
A la pàgina següent, Vilagrasseta.

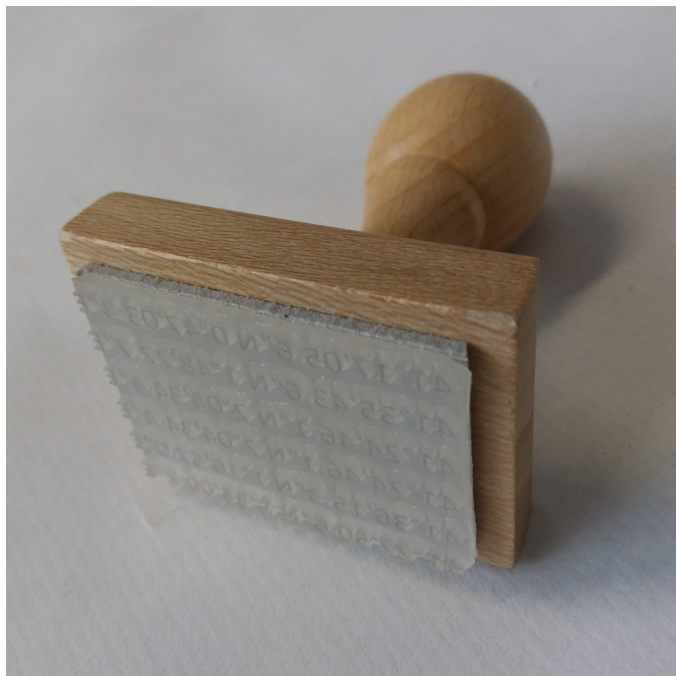
A dalt, fang de Vilagrasseta. A baix, fang d'El Pi de Sant Just, Collserola i Vallirana

Tampó amb les coordenades d' on s'ha agafat terra

Cuidar. Han crescut plantes!

Tothom sap que de la terra mullada, si hi ha llavors, en surten plantes. Sembla evident, tanmateix sent sincera que creixessin plantes als maons no m'ho esperava. Que una llavor minúscula aguantés el remoure la terra del seu habitat, transportar-la, colar-la, inundar-la, penjar-la d'un drap, barrejar-la amb altre terra, ficar-la a pressió dins un encofrat per després germinar era una cosa que no entrava dins dels meus paràmetres, i em vaig veure amb la obligació moral de intentar que no morís. Així, vaig començar a anar periòdicament a regar-les. Les vaig anar cuidant mentre creixien al seu ritme.

Actuar per afecte i no per competitivitat, actuar per tacte⁵. Tocar la terra, tocar l'aigua i fer-ne fang. Del fang fer-ne maons que no serveixen com a maons però si per les plantes. Regar periòdicament, amb cura.

De fet, alguna cosa està passant, ja des dels 70, amb l'afecte. Un interès cada vegada major per articular noves maneres d'entendre la solidaritat, de compartir coneixement amb els altres.

Segons Massumi (citat a Segade, 2015) és impossible formar un sistema ideològic sense afecte, “aquellos huecos entre las posiciones de una red”⁶ (Segade, 2018, p. 240). Els forats, les illes, on es desenvolupa una altre manera subversiva de fer les coses.

Polititzar el que al cap i a la fi hem estat fent sempre de manera natural, el fer coses junts, com a sistema davant d'aquest ja imposat. Deixar-se afectar, tornar-se vulnerable, tou. La vulnerabilitat sempre se'ns ha presentat com una cosa a amagar, com si plorar o emocionar-nos ens tornés dèbils.

Allunyar-nos de totes aquestes connotacions negatives i tornar-nos mal·leables, flexibles, oberts a noves maneres de fer. Acostumats com estem a vigilar-ho tot, controlar el temps, horaris, dietes, relacions etc. em va sobtar la seva rebel·lió quasi involuntària de les plantes a sortir del rectangle industrialitzat (23 x 5 x 11 cm) que jo havia dictat a un ritme totalment independent.⁷

D'alguna manera, va ser allò tou, el que impossibilitava la funcionalitat de l'objecte, el que va permetre que creixés vida; i el seu enduriment el que la va fer desaparèixer en forma de branquilló sec.

“Permíteles ser desvalidos como niños, porque su debilidad es una gran cosa, y la fuerza no es nada. Cuando un hombre nace, es débil i flexible. Cuando muere, es rígido e insensible. Cuando un árbol crece, es tierno y dúctil, però cuando esta seco y rígido, muere. Rigidez y fuerza son compañeros de la muerte. Ductilidad y vulnerabilidad son las expresiones de la frescura del ser. Porque lo que se ha endurecido nunca ganará.” (Tarkovsky, citat a Alonso, 2015, p. 228)

⁵ “El sentido primordial del afecto es el tacto” (Sedwig, citat a Segade, 2015 p. 245.)

⁶ Dels forats a la red també en parla Bey, H (1995, p. 27-34).

⁷ Paula Bruna investiga aquests paisatges creats per processos naturals de vida i de mort al seu projecte en desenvolupament *Procesos del Plantoceno* (2019)

Permanent construcció

A tot allò que encara està per fer, potencialment construïble en aquelles esquerdes, buits, llocs on el control no ha pogut arribar. Una crida al refer de nou en una societat hiperregularitzada i sobreestructurada.

Per reivindicar una construcció alternativa, basada en el creixement intrínsec del fer. Una construcció amb una altre temporalitat, estúpidament lenta des de la mirada capitalista. Compartida, o no, amb una cura i dedicació i creixement cada vegada més difícils de trobar. Per viure al refugi.

Estudi del refugi ideal. Fusta, pals, rodes, fang, palla i cordill. 60cm ø x 55cm. 2019

Refer maons. Terra de diferents procedències. 40 maons de 11x23x5cm aprox. 2019
(Pàg 80-83, detall)

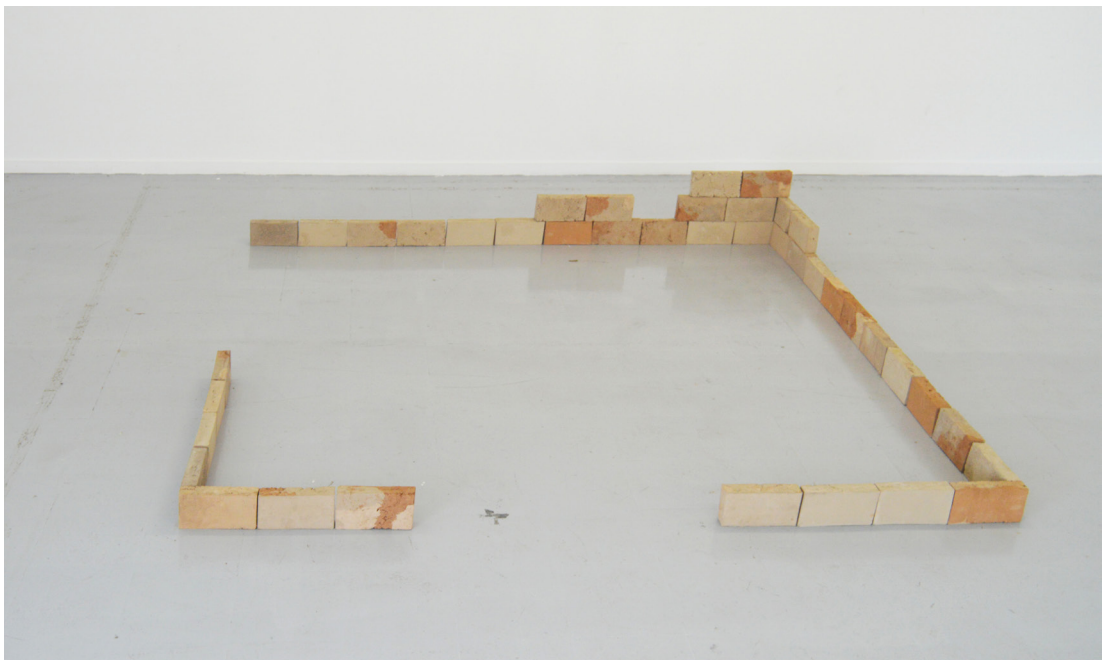

(Diferents opcions de muntatge)

Conclusió

Se'm fa curiós pensar en agrupar tot això en forma d'unes quantes línies. Ara mirant enrere més que com una forma global ho visualitzo com una linia que ha anat avançant i deformant-se depenent de l'entorn, dels estímuls, de les coses que van passant.

A mode de conclusió podria dir, honestament, que al final tot això no deixa ser un agrupar i unir fils per anar creant una direccionalitat que, evidentment, seria diferent si se n'haguessin unit uns altres. Tot i que potser això ja encaixa dins una realitat de múltiples possibles.

Afirmar que no ho hagués pogut fer aquest projecte jo sola no em sembla una debilitat, sinó tot el contrari. De fet, em fa sentir bastant afortunada.

De fet, potser tot això només ha sigut una excusa per compartir un temps amb gent, generar un espai diferent al normal, un altre escenari, una altra finalitat, una altra temporalitat. Agafar el cotxe un dijous per la tarda i perdre's per Collserola, dedicar hores i esgotar-se colant terra amb algú, trobar-se un dilluns a una cova de Montserrat, despertar-se un dimecres al mati en mig del bosc de Vallirana... Situacions no esperades dins, o no, de l'horari laboral que creen una mena de connexió i complicitat amb l'altre de quan s'està fent alguna cosa que "no s'hauria de fer".

Al cap i a la fi el que ha sorgit de tota aquesta terra és una gran història, capítols que algun dia seran contes, com quan expliques una cosa que va passar fa molt de temps. Una història sense principi ni fi, un refugi fora del *deadline*, fora de la competitivitat i pressa.

Una construcció que espero no acabar.

Referències

- Alonso, B. (2018). Hace mucho que te quiero. A B. Alonso i C. Fernández-Pello (Eds.), *Querer parecer noche* (p. 219-231). Madrid: CA2M
- Art21 (productor). (2014). Legacy [video] Recuperat de: <https://art21.org/watch/art-in-the-twenty-first-century/s7/wolfgang-laib-in-legacy-segment/>
- Art21 (productor). (2016). *Mexico City* [video]
Recuperat de: <https://art21.org/watch/art-in-the-twenty-first-century/s8/minerva-cuevas-in-mexico-city-segment/>
- Bauman, Z. (2004). *Modernidad Líquida*. Recuperat de: <https://catedraepistemologia.files.wordpress.com/2009/05/modernidad-liquida.pdf>
- Bey, H. (1995). *Utopías piratas*. Recuperat de: <https://ateneuanarquistapoblesec.no-blogs.org/files/2014/10/Utop%C3%ADas-Piratas-Hakim-Bey.pdf>
- Broto, L., Vives, M., Begega, J. i Almirall, C. (2015). Andabas planeando romperte una pierna. C. Almirall, C. Alonso i M. García (Eds.), *La gran il·lusió* (p. 70-80). Barcelona: Sala d'Art Jove.
- Bruna, P. (2018-2019). *Procesos del plantoceno*. Recuperat de: http://guaschcoranty.com/wp-content/uploads/2018/11/007_BRUNA-Paula-Projecte-Bequés-Guasch-Coranty2018-2019-edited-split-merge.pdf
- Cebrián, M. (2006) *Mercado Común* (selección).
Recuperat de: <https://seminarioeuraca.files.wordpress.com/2013/04/mercado-comc3ban-selecccic3b3n-euraca.pdf>
- Coderch, L. (2016) *Night in a Remote Cabin Lit by a Kerosene Lamp* [vídeo] Recuperat de: <https://vimeo.com/128885011>
- Coderch, L. (2018). *Aula oberta #16. Saber, fer, comprendre*. Conferència al CCCB, Barcelona. Disponible a: <http://www.cccb.org/ca/multimedia/videos/luca-coderch-aula-oberta-16/228638>
- Coderch, L. (30 d'octubre de 2014). Estratègies per desaparèixer [Missatge en un blog]
Recuperat de: <https://estrategiesperdesapareixer.tumblr.com/>
- Elies, C. i Mela, M. (2019). *Perdre el temps i adquirir un rellotge amb aquest propòsit*. Barcelona: Centre Cívic Can Felipa

- Euba, J. (2013). *Sobre producció, sobredosis, sobreproduciendo*. Transcripció de la conferència a Arteleku. San Sebastian-Donostia: Eremuak. Recuperat de: http://www.eremuak.net/sites/default/files/jonmikel_cas.pdf
- Fernández Pan, S. (2015) Un temps impacient. C. Almirall, C. Alonso i M. García (Eds.), *La gran il·lusió* (p. 64-68). Barcelona: Sala d'Art Jove.
- Fernández, A. (2011, juliol, 09) Crisis de la presencia. Una lectura de Tiquun. Espai en blanc. Recuperat de: <http://espaienblanc.net/?cat=10&post=2132>
- Garcés, M. (2013). *Un mundo común*. Barcelona: Bellaterra, S.L.
- Grupo de divulgación de Geografía Duran (7 abril 2011). ¡Topofilia y entorno! – Yu fu Tuan. [missatge en un blog]. Recuperat de: <https://geoburan.blogspot.com/2011/04/topofilia-y-entorno-yi-fu-tuan.html>
- Heidegger, M. (1951). *Construir, habitar, pensar*.
Recuperat de: <http://www.fadu.edu.uy/estetica-diseno-ii/files/2013/05/Heidegger-Construir-Habitar-Pensar1.pdf>
- Heidegger, M. (2015). *Paisaje creador: ¿Por qué permanecemos a la provincia?*
- Huidobro, V. (2017). *Altazor. Temblor del cielo* (20ªed.). Madrid: Cátedra.
- Husni-Bey, A. (2013) *Portfolio*. Recuperat de <http://www.italianarea.it/assets/pdf/1384450070-39.pdf>
- Kopf, A. (2011). *Modos de (no) entrar en casa*. Recuperat de: <http://www.aliciakopf.net/index.php/about/alicia-kopf/>
- Outeiro, E. (Ed.). (2011). *Cabañas para pensar*. Madrid: Maia.
- Penn, S., Linson, A. Pohlad, w., (productors) i Penn, S. (director). (2007). *Into the Wild* [cinta cinematogràfica] E.U: Paramount Vantage.
- Ross, M. (2016). *Captain Fantastic* [cinta cinematogràfica] E.U: Electric City Entertainment / ShivHans Pictures. Distribuida por Bleecker Street Media [USA]
- Schulz, C. (2017) Manifiesto del no hacer. Recuperat de: <https://www.christinaschultz.com/works/Manifiesto/>
- Segade, M. (2015). Después de las estéticas del duelo. . A B. Alonso i C. Fernández-Pello (Eds.), *Querer parecer noche* (p. 237-250). Madrid: CA2M

- Spínola, J. i Navarro, M. (2018). Sombra cáscara, una conversación en Madrid. A J,Spínola, J. (Ed.), *Lubricán* (p.72). Recuperat de: https://issuu.com/ca2m/docs/lubrican_-_p_____ginas
- Thoreau, H. (1854) *Walden; or, Life in the Woods*.
Recuperat de: https://www.academia.edu/28273278/Walden_la_vida_en_los_bosques_-_Henry_David_Thoreau

Imatges

- Coderch, L. (2015) *Night in a Remote Cabin Lit by a Kerosene Lamp*. Recuperat de: <http://angelsbarcelona.com/en/artists/lu-a-coderch/projects/night-in-a-remote-cabin-lit-by-a-kerosene-lamp/489>
- Guiteras, A. (2016). *Hacer pan como follar es un privilegio burgués*. Recuperat de: <http://www.ariadnaguiteras.com/gentle-bread/>
- Husni-Bey, A. (2008) *Story of the Heavens and Our Planet* . Recuperat de: <http://www.gallerialaveronica.it/artists/adelita-husni-bey/>
- Laib, W. (2013) *Pollen from Hazelnut*.
Recuperat de: <https://art21.org/artist/wolfgang-laib/>
- Mc Johnson, S. (1992). *Cocooning and Hiding at Home: Fear Furniture*. Recuperat de: <https://estrategiesperdesapareixer.tumblr.com/>
- Medvedkin, A. (1934). *La Felicitat*.
Recuperat de: <https://modosdenoentrarencasa.tumblr.com/>
- Penn, S. (2007). Fotograma de *Into the wild*. Recuperat de: <http://sinrumbo.gtes/2015/05/15/into-the-wild-trailer/>
- Pimiento, M. (2014-2016). Blocks.
Recuperat de: <https://www.mercedespimiento.com/>
- Ross, M. (2016). Fotograma de *Captain Fantastic*. Recuperat de: <https://villagecinemas.com.au/movies/captain-fantastic>

